

AHMED YESEVÎ ve TASA VVUF ANLAYIŞI

Mustafa AŞKAR^(*)

GİRİŞ

Ahmed Yesevî hakkında araştırma yapanlar bilirler ki, onun hayatıyla ilgili doğru ve sağlıklı bilgiler verecek pek az kaynak vardır. Onun hayatını menkıbevî (anecdotal) ve tarihi olmak üzere ikiye ayırmak kanaatimizce doğru olur. Ancak kaynakların yetersizliği nedeniyle, hayatı ele alınırken başta tarihi kaynaklar olmak üzere hikmetler ve menâkıbnâmelerden de yararlanılarak hayatı, şahsiyeti, eserleri ve te'sirleri hakkında kısa bilgilerle yetinmek durumundayız.

I- HAYATI

A- Çocukluğu

Ahmed Yesevî, Batı Türkistan'ın Çimkend şehrinin doğusunda bulunan ve Tarım ırmağına dökülen Şahyar nehrinin küçük kolu Karasu üzerindeki Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir⁽¹⁾. Kasaba halkının çoğunu Türkler ve İranlılar oluştuyordu. Bazı kaynaklarda doğum yerinin Yesi şehri olduğu kaydedilirse de, çoğunluk onun Sayram kasabasında doğup, Yesi şehrine sonradan geldiği konusunda müttefiktir⁽²⁾.

Ahmed Yesevî'nin doğum tarihi de

kesin olarak bilinmemektedir. Kaynaklarda bu hususta hiç bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak Yûsuf Hemedânî'nin⁽³⁾ halifesi olduğu gözönüne alınırsa Yaklaşık olarak Hicri V. (Miladi XI). yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiğini kabul etmek mümkün görünmektedir⁽⁴⁾.

Babası Türkistan'ın Sayram Şehrinin tanınmış şahsiyetlerinden, Hz. Ali'nin soyundan olduğu söylenen Şeyh İbrahim adlı bir zattır⁽⁵⁾. Ahmed Yesevî henüz yedi yaşında iken babasını kaybetti ve ablası ile beraber Türkistan'daki Yesi şehrine geldi⁽⁶⁾.

Bir müddet Yesi'de kalan Ahmed Yesevî tahsilini tamamlamak için Buha-ra'ya gitti⁽⁷⁾.

B- Tahsili ve Yetiştirilmesi

Ahmed Yesevî çocukken yerleştiği Yesi'de, tanınmış Türk Şeyhi Arslan Baba'dan istifade etmiş, kendisinin hayr ve duasına mazhar olmuştur. Ancak Arslan Baba, Ahmed Yesevî küçükken vefat ettiği için, onun şahsiyeti üzerinde oldukça fazla etki yaptığı şeklindeki görüş doğru görülmemektedir⁽⁸⁾.

(*) A. Ü. İlâhiyat Fak. Tasavvuf Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

(1) M. Fuad Köprülü, *İslâm Ansiklopedisi*, c. I, s. 210, MEBY, İstanbul 1965; Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, Çev: M. Akkuş - A. Yılmaz, c. I, s. 391, İstanbul 1990; *Türk Ansiklopedisi*, c. I, s. 274, MEB, İstanbul 1968; Kemal Eraslan, *Divan-ı Hikmet Seçmeler*, s. 6, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991.

(2) Köprülü, a.g.e., s. 210; Hüseyin Vassaf, a.g.e., s. 392.

(3) Mevlana Ali bin Hüseyin, *Reşahâtü Ayni'l-Hayât*, s. 11, İstanbul 1978.

(4) Eraslan, a.g.e., s. 7.

(5) Hüseyin Vassaf, a.g.e., s. 391.

(6) Köprülü, a.g.e., s. 210.

(7) Köprülü, a.g.e., s. 51.

(8) Köprülü, Aynı yer.

XII. asırda Buhara kenti Karahanlılar'ın siyasî hakimiyeti altında bulunuyordu. Her ne kadar daha önceleri olduğu kadar değilse de, o dönemde Buhara, Maverâünnehir'de en büyük ilim merkezi durumunda idi⁽⁹⁾. Özellikle o dönemde medreseler İslâm aleminden ve Türkistan'dan gelen öğrencilerle dolu idi. Ahmed Yesevî bu şehirde devrin önde gelen âlim ve sûfilerinden Şeyh Yûsuf Hemedânî'ye intisab etti⁽¹⁰⁾. Ayrıca Ahmed Yesevî'nin silsilesini veren biyografik eserler de Yûsuf Hemedani'nin üçüncü halifesi olarak kaydedilir⁽¹¹⁾. Yûsuf Hemedânî'ye intisap tarihi H. 504/M. 1110 olarak tahmin edilmektedir⁽¹²⁾.

Buradan da anlaşılacağı gibi Ahmed Yesevî, "**Batinî ilimler**" olarak nitelendirilen tasavvuf ilmiyle hem teorik hem de pratik anlamda çok küçükken ilgilenmeye başlamıştı. Yine Yûsuf Hemedânî'nin Ahmed Yesevî'ye hem zahirî ilimler denilen şer'î ilimleri, hem de batini ilimler denilen tasavvufî bilgileri aktardığını anlıyoruz. Ahmed Yesevî, hocası Yûsuf Hemedânî'yi ilim ve fazlıyla, zühd ve takvasıyla örnek aldı ve ondan iyi bir eğitim gördü. Ahmed Yesevî o kadar başarılı oldu ki, Hocası ve mürşidi Yusuf Hemedânî ihtiyarlığında onu diğer üç müridiyle beraber halifelğe seçti⁽¹³⁾.

C- Yesi'ye Dönüşü ve Hizmetleri

Şeyhi ve Hocası Yûsuf Hemedânî vefat ettikten sonra Ahmed Yesevî Yesi'ye döndü⁽¹⁴⁾.

Ahmed Yesevî'nin Yesi'de İrşada başladığı sırada Türkistan'da kuvvetli bir

İslâmlaşma cereyanı yanında islam ülkelelerinin her tarafına yayılan Tasavvuf cereyanını da önemli bir yer tutuyordu⁽¹⁵⁾. Ahmed Yesevî Yesi'de yaşadığı yıllarda, etrafına Türkistan'dan binlerce mürid topladı.. Aslında genel durum din ve tasavvuf propagandasına oldukça müsait idi. Yine aynı dönemde Harezmsâhlar ve Selçuklular müslüman devletler olarak en parlak günlerini yaşıyorlardı. O esnada şeyhlerin halk üzerinde geniş bir etkisi vardı. Tekkeler ülkenin her tarafına yayılmıştı⁽¹⁶⁾.

İşte bu ortamda, oldukça derin ve seviyeli bir din bilgisine sahip olan Ahmed Yesevî, müridlerine ve halka anlayabilecekleri bir dille hitabetti. O dönemde en dikkat çekici bir nokta da, O'nun, iran kültürü ve dilinin etkisinde yetişmiş, Farsça yazmayı tercih eden bazı sûfilere rağmen eserlerini kendi dili olan Türkçe ile yazmasıdır. Ahmed Yesevî müridlerine "**hikmet**" başlığıyla yazdığı manzum şiirlerle sülûk âdâbını, tasavvufî hakikatleri anlatmaya çalışmıştır. Ahmed Yesevî vefat edinceye kadar "**hikmet**" başlığı altında manzum şiirler yazmayı sürdürmüştür.

Bugün bunlar, o dönemin ictimâî-dinî yapısının bilinmesi ve Türk kültürünün temel dinamiklerinin iyi anlaşılması için üzerinde çalışılması zorunlu olan kültür hazinelerimizdir. Ahmed Yesevî'nin özellikle merhum Köprülü'nün oldukça geniş bir şekilde hazırladığı ve edebî tarafına müvâzî olarak tasavvuf yönünden de incelenmeyi beklediği kanaatindeyiz.

(9) Köprülü, İ. A., c. 1, s. 210.

(10) Ali bin Hüseyin, *Reşahat*, s. 11.

(11) Hüseyin Vassaf, *Sefine*, c. 1, s. 392.

(12) Eraslan, *Divan-ı Hikmet'ten Seçmeler*, s. 11.

(13) Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 58.

(14) Köprülü, a.g.e., s. 59.

(15) Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, s. 12.

(16) Köprülü, a.g.e., s. 60-61.

D- Vefatı ve Türbesi

Ahmed Yesevî rivayetlere göre 63 yaşına geldiğinde Hz. Peygambere olan aşırı bağlılığı sebebiyle, tekkesinin avlusunda müridlerine bir **çilehane** hazırlatır. Müridleri merdivenle inilen bir kuyu kazıp, dibine de ancak bir insanın sığabileceği genişlikte bir hücre yapmışlardır. Ahmed Yesevî vefatına kadar bu hücrede ibadet ve riyazatla meşgul olmuştur⁽¹⁷⁾. H. 562/M. 1116 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Kaç yılında doğduğu ve ne kadar yaşadığı konusunda rivayetler oldukça çeşitlidir.

An'aneye göre, vefatından yaklaşık iki asır sonra yaşamış olan Timur'un (M. 1336-1405) rüyasına girmiş ve ona zafer müjdesi vermiştir. Timur zaferi kazandıktan sonra Ahmed Yesevî'nin türbesine gelir ve kabrini ziyaret eder. Ziyaretten sonra kabrin üzerine devrin mimari şahaserlerinden olacak bir türbe yapılmasını emreder⁽¹⁸⁾.

II- TASAVVUF ANLAYIŞI

Ahmed Yesevî mürşidi Yûsuf Hemedânî gibi, hanefî mezhebinde alim bir zat idi. Kuvvetli bir medrese tahsili görmüş, din ilimleri yanında tasavvufu da iyice öğrenmişti. Ahmed Yesevî hayatı boyunca ehl-i sünnet anlayışına bağlı kalmış ve Türklere islâmiyeti sevdirmek ve yaymak için elinden geleni yapmıştır⁽¹⁹⁾.

Ahmed Yesevî şeyhi gibi Hz. Peygamber'e son derece bağlı idi. Tasavvuf ehli olmasına rağmen hikmetlerinde İslâma aykırı hiç bir ize rastlanmaz. Ahmed Yesevî'nin şeriat ve tarikatı kolayca te'lif etmesi, bu

anlayışın tasavvufa yerleşmesine ve daha sonra Türkler arasında ortaya çıkan tarikatlar üzerinde etkili olmasına başlıca sebep olmuştur⁽²⁰⁾.

Ahmed Yesevî tasavvufî ve dinî öğretilerini anlatmağa çalıştığı divanın başındaki ilk beyitte İslama ve özellikle de Hz. Peygamberin sünnetine bağlılığını hemen vurgulamıştır. Zira Divanın ilk beytinin şöyle başlaması oldukça dikkat çekicidir:

*Bismillah dip beyân eyley hikmet ayıp
Taliblere dürr ü güher saçtım muna
Riyazetni katığ tartıp kanlar yutup
Min defter-i sani sözün açtım muna*

Bugünkü Dille:

*Bismillah'la başlayarak hikmet söyleyip
Taliplere inci, cevher saçtım işte
Riyazetni katı çekip, kanlar yutup
Ben defter-i sanî sözüün açtım işte*

Burada görüldüğü gibi Ahmed Yesevî kitabını Kur'an'ın başlangıcına benzetmiş, yani "**Allahın adıyla**" başlamış ayrıca Peygamberimizin "**Besmeleyle başlama-yan bir işin sonu kesiktir**"⁽²¹⁾ emrine ittibâen besmeleyle başlamıştır. Bu beyitler aynı zamanda onun ehl-i sünnet anlayışına oldukça sıkı bağlı olduğunu göstermektedir.

A- Yesevilik "Heterodoksi" midir?

Son zamanlarda ilmî hayatta gündeme gelen tartışmalardan biri de "**Yesevilğin heterodoksi olup-olmadığı**" konusudur. Bu konuda ilk fikir beyan edenlerden birisi merhum Fuat Köprülü'dür. Bugün Köprülü'nün bu görüşü kendi ifadesiyle bir kanaatten ileri gitmemektedir⁽²²⁾. Ayrıca bazı

(17) Eraslan, a.g.e., s. 13.

(18) Köprülü, a.g.e., s. 64-67.

(19) Eraslan, a.g.e., s. 21.

(20) Aynı yer.

(21) Eraslan, a.g.e., s. 48.

(22) Suyûtî, el-Camiu's-Sağîr, c. II, s. 92, Beyrut tarihsiz.

çağdaş müslüman yazarların müsteşrikleri takliden sık sık kullanmaya başladıkları heterodoksilik tarihî ve ilmî yönden oldukça endişe verici ve yanlış anlamalara sebep olabilecek bir iddiadır.

Heterodoxe (heterodoks) kelime anlamı olarak; kabul edilmiş dini esaslara aykırılığı, genel esaslara muhalif olan görüş ve inanç anlamlarına gelmektedir⁽²³⁾. Ayrıca terim olarak heterodox kilise tarafından kabul edilmiş ve esasları kesin hükümlerle belirlenmiş resmi Credo'nun (inanç esaslarının) dışına çıkan ve tekfirî hak eden fırkalara işaret eder⁽²⁴⁾.

Öncelikle batı dünyasının kendi kültür temellerine oturttuğu ve onlar için kullanıldığı zaman mana yönünden anlaşılır olan bu kavramı, İslamî terminoloji'ye sokmak oldukça yanlıştır. Aynı yanlışlığın panteizm gibi batı kültürünün ürünü bir anlayışla, **Vahdet-i Vücut gibi ağırlıklı olarak Kur'an ve sünnete dayandırılmak istenen** anlayışın birbiriyle karıştırılmasında da görmekteyiz.

Diğer taraftan hétérodexe'un tanımından da anlaşılacağı gibi, burada tekfir edilme söz konusudur. Bu kavramın özellikle Yesevîlik hakkında pervasızca kullanılması ciddi sıkıntılar doğurmaktadır. Zira Yesevîlik Kur'an ve sünnete uygun bir tasavvuf anlayışıdır. Bunu böyle kabul etmemek diğer taraftan tarih boyunca sünnî İslâm çizgisinde günümüze kadar gelen ve Yesevîliğin kolları olan Bektaşilik ve Nakşibendiliği⁽²⁵⁾ de aynı kategoriye sokar ki, ilmî yönden oldukça tutarsız ve yanlış bir

sonuca ulaşılmış olur. Diğer taraftan Köprülü'nün Yûsuf Hemedânî ve Ahmed Yesevî'nin koyu bir hanefî olduğunu ifade ettikten sonra⁽²⁶⁾, böyle bir sonuca varması da bir çelişki olarak ortaya çıkmaktadır.

Yine Yesevîlik tarikatında Şaman kültürünün izlerinin bulunması⁽²⁷⁾ onun heterodoxe olmasını gerektirecek yeterli sebep olamaz. Çünkü dünya fikir tarihinde birbirinden etkilenmeyen anlayış hemen hemen yok gibidir. Yani Yesevîlik de eski Türk-Moğol şamanlığının izlerinin olmasıyla, hétérodexe kabul edilmesi ayrı ayrı şeylerdir.

Diğer taraftan Yesevî'liğin heterodoxe kabul edilmesi, kaynağını bu anlayıştan alan Yunus Emre, Mevlana gibi sağlıklı tasavvuf anlayışına sahip kültür değerlerimizi de heterodoxe kabul etmek olur ki, Türk düşünce tarihi açısından da kabul edilemez bir durum ortaya çıkar.

Böyle bir iddianın ilmîlikten oldukça uzak, Türk Kültür Tarihi açısından ciddi bir yanlışlık olduğu açıktır.

B- Çile Anlayışı

Günlük dilde **çile**; zorluğa ve sıkıntıya tahammül karşılığı olarak kullanılırken, tasavvuf terminolojisinde ise kırk günlük halvet eğitiminin adıdır⁽²⁸⁾. **Bilindiği gibi çile Farsça kırk anlamına gelen çihil kelimesinden alınmıştır.** Tasavvufta çile Sûfi'nin manevî eğitiminde ıstırap ve zorluklara katlanarak olgunlaşması ve Hakka vâsıl olması için bir metoddur. Dervişler genellikle kırk gün süreyle halvet ve yalnızlık eğiti-

(23) Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, TTKB, Ankara 1988, s. 98.

(24) *The enclopedia of Reliqion and Ethics*, c. IX, s. 570 Newyork 1951.

(25) E. Ruhi Fiğlalı, *Türkiye'de Alevilik - Bektaşilik*, s. 109, Selçuk Yayınları 1990 Ankara.

(26) Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, ss. 47-48.

(27) Köprülü, "İslam Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Te'siri", çev: Yaşar Altan. AÜİF Dergisi, c. XVIII, ss. 141-142, Ankara 1972.

(28) Y. Nuri Öztürk, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler*, s. 92, İstanbul 1988.

minâ tabi tutuldukları için kırk gün espirisi unutulmuş ve zamanla tasavvuf literatürüne "**çile çekmek**" veya "**çile doldurmak**" olarak girmiştir.

Bu şekilde tasavvufi anlayışa giren çile, şeyhlerin terbiye metodlarına göre değişir. Bu kırk günlük süreyi ayaklarını hiç uzatmadan tamamlayanların yanında, yemek, içmek, yatmak gibi beden ihtiyaçlarında serbest bırakılan ve bir nevi "**tek başına dinlenen kimse**" diyebileceğimiz bir rahatlıkla bu müddeti dolduranlara da rastlanır⁽²⁹⁾. Bu değişik çile şekilleri tabii olarak şeyhin eğitim metodu ve dervişin meşreb ve gücüne göre değişik olacaktır.

Tasavvuf tarihinde göze çarpan **çile çıkarma** şekillerinden biri de Ahmed Yesevî'ye aittir. Ahmed Yesevî altmış üç yaşına gelir gelmez, Hz. Peygamber bu yaşta vefatiyle toprak altına intikal ettiği için kendisi de yer altında gizlenmek ister⁽³⁰⁾.

Tekkenin bir tarafında merdivenle inilen bir kuyu kazdırır. Bir yol açıp ham kerpiçten bir hücre yapılır. Ahmed Yesevî orada lahd şeklinde bir yer kazıp, kendisine orayı makam ittihaz eder. Lahdi andıran o dar yerde zikrettikçe dizleri göğüslerine sürte sürte her ikisi de delinir. Ahmed Yesevî bu çilehanede bir rivayete göre yüz yirmi diğer bir rivayete göre de yüz yirmi beş yaşına kadar yani ölünceye kadar kalır⁽³¹⁾.

İlk Türk sûfî akımı diyebileceğimiz Yesevîlikle başlayan bu çile anlayışı tasavvuf tarihi boyunca değişik şekil ve me-

totlarla tarikatlarda devam edegelmiştir.

C- Halvet

Kelime anlamıyla; uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak anlamlarına gelen **halvet** mefhumu, Tasavvuf terminolojisinde önemli bir yer tutar. Tasavvufta halvet: a) herhangi bir kimsenin bulunmadığı bir halde ve yerde, Hak ile sırren (manen) konuşmak, ruhen sohbet etmek, b) mâsivâdan ilgiyi kesip tamamen Allah'a yönelmek ve kendini ibadete vermek anlamlarına gelir⁽³²⁾.

Eski kaynaklara göre halvet Hz. Mûsa (a.s)'dan kalmıştır. Gerçekten Hz. Mûsa Medyen'de Hz. Şuayb'in yanında kaldığı sürede çeşitli halvetler yaşamıştır⁽³³⁾. Yine Peygamber (a.s)'ın peygamberlikten önce inzivaya çekildiği ve bir müddet ibadet ettiği tarihi kaynaklarda yer almaktadır⁽³⁴⁾.

Görüldüğü gibi sûfîlerin manevî alemlerde yol katedebilmeleri için geliştirmiş oldukları halvet sistemi geçmiş peygamberlerin adetlerinden alınmış ve zamanla bir çok sûfî tarikatında bir metod olarak devam edegelmiştir.

Ahmed Yesevî'nin tasavvuf anlayışında da bunun önemli bir yeri ve kendine mahsus bir âdâbı vardır. Hoca Ahmed Yesevî'ye göre "**Halvet**" kelimesindeki harflerde bir çok anlaşılması güç hikmetler vardır. Bunlardaki hı (ح) hâli'den, lam (ل) leyl'den, vav (و) vuslat'tan, te (ت) hidayet'ten alınmıştır. O'na göre Halvet esnasında nefse ve şeytana ait hazlar yanıp

(29) Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler*, ss. 68-69, İstanbul 1984.

(30) Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 30.

(31) Köprülü, a.g.e., s. 30.

(32) Süleyman Uludağ *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 206, İstanbul 1991.

(33) Rahmi Serin, a.g.e., s. 67.

(34) İbn-i Hişam, *Siyer*, c. I, s. 252, Beyrut.

mahvolur⁽³⁵⁾.

Yesevî tarikatında halvetin özel bir me-rasimi vardır. Mürid, mürşidin muvafakati ile bir gün önceden halvete hazırlık olarak oruç tutar. Halvet arafesinde sabah nama-zından sonra tesbih ve tehliller yapılır. O günün ikindi namazından sonra sûfî'nin hal-vete gireceği mekanın kapısı ve bacaları iyice kapatılır ki, halvete girecek müridin sülûkü esnasında hava ve soğukluk bir zarar vermesin. Sonra mürid, mürşidi tara-fından kendine verilen evrad, istiğfar ve zi-kirleri çekerek, güneş batıncaya kadar bu şekilde Allah'a yalvararak devam eder. Na-mazdan sonra yemek için el yıkanır. İbrik ile iftar için sıcak su getirilir. Onunla iftar edilir. Bundan sonra Ahmed Yesevî'nin ke-rametleriyle bitmiş olan kara-darıdan hal-vet çorbası verilir. Ondan sonra harareti teskin için bir küçük karpuz veya bir miktar ayran verilir. Yemekten sonra Kur'an-ı Kerim'den bir kaç sûre veya birkaç âyet ti-lavet olunur. Bundan sonra ayak üzere durup tekbir getirilir, Daha sonra oturulup gece yarısına kadar zikir yapılır. Bu esna'da dervişleri cûşa getirmek için Ahmed Yesevî'nin hikmetleri ilahi şekilde okunur⁽³⁶⁾. Bundan sonra başka bir yerde başlar ustura ile traş edilir. Gece ve gün-düz halvet bu şekilde kırk gün devam eder ve tamam olur⁽³⁷⁾.

D- Zikr-i Erre

Yesevîye tarikatının özelliklerinden biri de daha sonraki tarikatlara geçmiş olan "**Zikr-i Erre = Testere Zikri**" olarak bili-nen zikir şeklidir. Bilindiği gibi zikir tasav-

vufta önemli bir yer tutar. Genelde Türk mutasavvıflarının özelliklerinden biri de "**Zikr-i Erre** adıyla meşhur olan zikirdir ⁽³⁸⁾. Zikrederken hançereden bıçkı sesine benzer sesler çıktığı için bu adı almıştır. Bu zikrin Zekeriya (a.s)'dan geldiğine dair rivayetler vardır. Hoca Ahmed Yesevî di- vanında bunun Zekeriya (a.s)'dan geldiğini te'yid eder⁽³⁹⁾.

*Has aşkı göster bana, şükr edeyim;
Bıçkı kónsa, Zekeriyya gibi zikredeyim.*

Buradan anlaşılacağı gibi Ahmed Yese- vi'ye göre "**Zikri Erre**"nin kaynağı Zeke- riya (a.s)'dır. Zikri Erre'nin diğer bir adı da Zikr-i Minşarî'dir. Buna "**Minşarî**" den- mesinin nedeni de; bir marangoz tahtanın üzerinde bıçkıyı nasıl çekerek seslendirir- yorsa, Sûfî de zikrederken kalbi düzeltmek için öylece zikrediyor.

Bu şekilde açıktan zikir yapılması kabul edildiğinden dolayı Yeseviye tarikatı "**ceh- riye**"⁽⁴⁰⁾ denilen tarikatlar kategorisinden kabul edilir.

E- Ahmed Yesevî'de Aşk Anlayışı

Tasavvuf tarihinin **Râbia** ile başlayan aşk motifli tasavvuf anlayışı Ahmed Yesevî'de de oldukça yoğun olarak görülür. Bilindiği gibi tasavvuta aşk, sufinin ulaşabileceği en yüksek mertebedir.

Tasavvufun meşhur teorisyeni Kuşeyrî, aşkı; aşktan mest olmuş kalbin ebedî iste- ği, sevgiliyi bütün dostlara tercih etmesi, sevgilinin hakikatının ortaya konması ve son olarak kalbin Rabbin arzusuna bağlan- ması olarak tanımlar⁽⁴¹⁾.

(35) Köprülü, **İlk Mutasavvıflar**, s. 87.

(36) Köprülü, a.g.e., s. 88.

(37) Köprülü, Aynı yer.

(38) Köprülü, a.g.e., s. 89.

(39) Eraslan, **Divan**, s. 155.

(40) Köprülü, a.g.e., s. 89.

(41) el-Kuşeyri, **Abdulkasım, Risale**, s. 100, Bulak 1967.

Bazı sûfiler kulun Allah'a aşık olmasının doğru, olabileceğini ancak Allah'ın kuluna aşık olmasının doğru olmayacağını ileri sürmüşlerdir⁽⁴²⁾. Ancak Kur'an'da "sevgi" kelimesinin kullanılması ve bazı ayetlerde "**Allah'ın kullarını, kulların Allah'ı sevdiğine**" dair ifadelerin⁽⁴³⁾ bulunması bunun mümkün olabileceğine delalet eder.

Ayrıca Kur'an'da kemal noktasına ulaşmış imân aşk olarak tarif edilmiştir. "**İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp, O'na koştukları eşleri, tanrı olarak benimseyenler ve onları Allah'ı severcesine sevenler vardır. Müminlerin Allah'ı sevmesi ise hepsinden kuvvetlidir.**"⁽⁴⁴⁾

Burada dikkat edilirse mü'minlerin "**Allah'ı her şeyden güçlü bir sevgiyle sevmelerinden**" bahsediliyor. Biz buna tek kelimeyle aşk diyebiliriz. Görüldüğü gibi Kur'ân-ı Kerim muhabbetin en şiddetlisinden bahsediyor ve bunu kâmil insanın özelliği sayıyor.⁽⁴⁵⁾

Buradan anlaşılacağı gibi **tasavvuf literatüründeki aşk mufhumu tamamen Kur'an kaynaklıdır. Sonradan ekleme ve ithal bir anlayış değildir.**

İşte bu şekilde kaynağını Kur'an'dan alan aşk kavramı Ahmed Yesevî'de de önemli bir yer tutar. Öyle ki o'na göre ilahî aşk varlığın sebebi ve manasıdır.

Ahmed Yesevî'ye göre Marifet-i Mevlâ, Muhabbet-i Mevlâ ile dir. Yani Allah'ı tanı-

mak, onu sevmeye bağlıdır. Çünkü o;

*Aşk olmasa, tanımak olmaz Mevlam
seni;
Her ne kılsan, aşık kıl sen perverdigâr
(46).*

diyerek Allah'ı tanımanın onu sevmekten geçtiğini açıkça ifade eder. Yine Ahmed Yesevî'ye göre ilahî aşkın hem can, hem de iman olduğunu şu mısrayla belirtir.

*Aşksızların hem canı yok hem imanı
Resulullah sözün aydın ma'na kanı⁽⁴⁷⁾*

Ahmed Yesevî bu mısra ile sevginin, aşkın iman olduğunu belirtirken, diğer bir mısraında ona göre aşksız kişi insan bile değildir. Hatta şeytan kavmindendir.

*Aşksız kişi adem irmes anglasangız.
Bi-Muhabbet şeytan kavmi
tinglasangız⁽⁴⁸⁾.*

Diğer bir beytinde aşksız insanı hayvanlar sınıfından sayacak kadar ileri gider.

*Dertsiz insan, insan değil, bunu anla
Aşksız insan hayvan cinsi, bunu dinle.
(49)*

Gerçekten Ahmed Yesevî aşka çok önem verir. Divan'ı incelendiği zaman hemen her "**hikmet**"inde aşktan bahsettiği göze çarpar.

Ahmed Yesevî aşkın ve aşık olmanın zorluklarından şöyle bahseder:

*Aşk yadını yere salsam, yer kaldırmaz;
Defter kılsam, ta dirisin, bitmek olmaz.
(50)*

(42) Hucvûri, *Keşfu'l-Mahcub*, Haz: Süleyman Uludağ, s. 450, İstanbul 1982.

(43) Maide 5/54.

(44) Bakara 2/165.

(45) Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, s. 403, İstanbul 1990.

(46) Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, s. 155.

(47) Eraslan, *Divan*, s. 23.

(48) a.g.e., s. 23.

(49) a.g.e., s. 127.

(50) a.g.e., s. 129.

Bunun yanında aşk sırrının ağır olduğunu, aşıkların bile güç yetiremeyeceğinden bahseder.

*Aşk sırrını beyan kılsam aşıklara,
Takat kılmaz, başını alıp gider dostlor.*
(51)

Ahmed Yesevi gerçek aşklarla, aşık geçinenleri şu beyitleriyle ayırır:

*Aşk davasını bana kılma, sahte aşık;
Aşık olsan, bağrın içinde göz kanı yok.
Muhabbetin şevki ile can vermese,
Boşa geçer ömrü onun, yalanı yok.*

*Aşk bağını mihnet ile gögertmesen,
Hor görülüp şom nefsini öldürmesen,
"Allah!" diyip içine nur doldurmasan,
Vallah, billah sende aşkın nişanı yok*
(52)

Sahte aşığı böylece anlatan Ahmed Yesevî, gerçek aşığın nefsinin terbiye eden ve seher vakti Allah'ı çok zikreden kişi olduğunu şöylece ifade eder:

*Rahatı atıp can mihnetinden
hoşlananlar,
Seherlerde can kaynatıp, aş kılanlar,
Boş hevesler, ben-sen fikrini
terkedenler,
Gerçek aşıktır, asla onun yalanı yok.*
(53)

Bunun yanında aşk yolunun en büyük güzelliğinin "ölmeden önce ölmek" diye tabir ettiğimiz ruhu tezkiye, nefsi terbiye yolu olduğunu bildirir;

*Başın gider bu yollarda, hazır ol sen;
Aşk yolunda ölmeden önce muhakkak
öl sen.*(54)

Ahmed Yesevî'ye göre ilahî aşk da iman gibi Allah'ın insanlara bir lutfudur. Bu lutfu erişen kişinin içi aydınlanıp, her türlü kötülük ve pislikten arınır, dışı ise aşk ateşiyle yanıp kavrulur.

*Sübhan izim bendegise lutf eylese
İçi yarup taşı köyüp biryan bolur.
Pir itekin tutup aşık yolga kirse
Haknu izlep iki közi giryan bolur.*(55)

Tasavvuf anlayışında insanın Allah'tan uzak kalmasına sebep olan şey benlik yani nefistir. İnsanın hakka kavuşabilmesi de bu benliğinden sıyrılmasına, onu terbiye etmesine bağlıdır. İşte Ahmed Yesevî'ye göre bu benliği terkedecek tek yol ilahî aşktır. Bu aşk benliği yok edip, ikiliği ortadan kaldırır:

*İşkî tiğse köydiürgüsi can u tenni
İşkî tiğse viran kılur ma ü menni.*(56)

Ahmed Yesevî'ye göre insanı Allah yolundan alıkoyan nefistir. Bu nefse insan uyduğu zaman Allah'a ulaşamaz rezil ve rüsvay olur;

*Nefs yoluna giren kişi rüsva olur,
Yoldan azıp gezip tozan şaşkın olur;
Yatsa, kalksa şeytan ile yoldaş olur,
Nefsi tep sen, nefsi tep sen, ey
bed-kirdar.*(57)

Ona göre insanın fena fillah makamına ulaşması nefsinin terbiye etmesine bağlıdır;

*Kul Hace Ahmed nefis tağıdın çıkıp aştı
Fena fi'llah makamığa yavuklaştı.*(58)

(51) a.g.e., s. 163.

(52) a.g.e., s. 11.

(53) Aynı yer.

(54) a.g.e., s. 113.

(55) a.g.e., s. 23.

(56) a.g.e., s. 23.

(57) a.g.e., s. 151.

(58) a.g.e., s. 24.

F- Ahmed Yesevîde Şeriat-Tarikat İlişkisi

Ahmed Yesevî'nin dikkat çekici ve en önemli yönlerinden birisi de onun Kur'an ve sünnete bağlı müteşerri' bir sûfi olmasıdır. Ona göre şeriat tarikatten önce gelir, şeriatsız tarikat olmaz. Gerçekten bugün karşımıza çıkan ve sık sık eleştirilen tasavvufî meselelerin temelinde şeriattan uzaklaşma yatmaktadır. Demekki tasavvuf gerek ferdi gerekse sosyolojik yöndeki başarılarını şeriata olan paralelliğine ve uygunluğuna bağlıdır.

Ahmed Yesevî'ye göre şeriat ve tarikat birbirinden ayrı şeyler değildir. Şeriata dayanmayan tarikat anlayışı sağlıklı olamaz ve batıldır:

*Tarikata şeriatsız girenlerin
Şeytan gelip imanını alır imiş.*⁽⁵⁹⁾

Yine bir hikmetinde şeriat olmadan tarikatın anlaşılamayacağını, tarikatın manasının şeriatla anlaşılabilirliğini ifade eder;

*Şeriatnı şerayitin bilgen aşık
Tarikatnı manasını bilir dostlar.*⁽⁶⁰⁾

Ona göre sûfi'nin hakikate ermesi de yine önce şeriat, sonra tarikatın gereklerini yerine getirmekle ancak mümkün olabileceğini söyler;

*Tarikatnı işlerini eda kılıp
Hakikatnı deryasığa batar dostlar.*⁽⁶¹⁾

Ahmed Yesevî'ye göre insan hakikati kendi başına bulamaz. Bu nedenle bir müridde bağlanmalı ve tarikate intisab etmelidir. Ona göre asıl mürid Hz. Peygamberdir.

*Pir-i muğân hak Mustafa bi-şek biling
Kayda körseng vasfın aytıp ta'zım
kiling.*⁽⁶²⁾

Tarikatın pirsiz olmayacağını ve pir olmadan bu yola girenlerin başarısız olacaklarını şöyle ifade eder;

*İşbu yolu pirsiz dava kılanları,
Şaşkın olup ara yolda kalır imiş*

Ahmed Yesevî müridin irşad etmeye ehliyetli ve müridlerini idare edecek kapasite de olması gerektiğini bildirir. Bunun yanında müridin müridine bağlı olması gerektiğini sûfinin tarikatte yol alabilmesinin müridinin rızasına uygun davranışlarda bulunmasıyla ilgili olduğunu belirtir.

*Tarikata siyasetli mürişit gerek;
O mürişide itikatli mürid gerek;
Hizmet kılıp pir rızasını bulmak gerek,
Böyle aşık haktan nasib alır imiş.*

*İşbu yola ey birader pirsiz girme,
Hak yadından bir an gafil olup yürüme;
Mâsivâya akıllı isen, gönül verme;
Lanetli şeytan kendi yoluna salar imiş.*⁽⁶³⁾

Ahmed Yesevî suff'nin peygamberin (s.a.v.) sünnetine sıkı sıkı sarılmasını öğütler, kendi de Hz. Peygamberin sünnetine mutlak bağlıdır;

*Ümmet olsan, Mustafa'nın peşinde
ol sen;*

*Dediklerin can ve gönülden hem kıl sen;
Sünnetlerini sıla tutup ümmet ol sen;
Gece gündüz selam verip ülfet ol sen.*⁽⁶⁴⁾

Görüldüğü gibi Ahmed Yesevî'ye göre

(59) a.g.e., s. 217.

(60) a.g.e., s. 31.

(61) Aynı yer.

(62) a.g.e., s. 30.

(63) a.g.e., s. 217.

(64) a.g.e., s. 215.

şeriat ve tarikat farklı şeyler değildir. İmanın dışı şeriat, özü ve hakikatı da tarikatıdır. Bu anlayış tüm sūfîlerin en belirgin özelliklerinden birisidir.

G- Tevbe Anlayışı

İslâm Tasavvufunda sūfînin elde edebileceği ilk makam tevbedir. Tasavvufta tevbe bütün makamların aslı ve özü, bütün hallerin anahtarıdır. Bir bina için arsa, yer nasıl önemliyse makamlar için de tevbe önemlidir⁽⁶⁵⁾.

Yeri olmayan kimsenin binası olmayacağı gibi tevbesi olmayan kişinin hali de makamı da olmaz demişlerdir⁽⁶⁶⁾.

Ahmed Yesevî de tevbe ile sūfînin hakka döndüğünü, sūfînin kalbinin nurlanmasının tevbesine bağlı olduğunu zikreder;

*Tevbe kılıp, hakka dönen aşıklara
Cennet içinde dört pınarda şerbeti var.
Tevbe kılıp Hakk'a dönmeyen gafillere
Dar lahidde katı azab hasreti var.*

*Cennet mülkünü anlayan kullar
tevbe kılsın;*

*Tevbe kılıp, huzuruna yakın olsun;
Huri, köşkler, gilman, vildan hizmet
kılsın,*

Türlü, türlü giydiği şeref hil'ati var.

*Tevbe kılan aşklara nuru erer;
Gece gündüz oruçlu olsa, gönlü parlar,
Öldüğünde kabra girse, kabri genişler;
Kadir Rabbin, rahim, rahman,
Rahmedi var.*

Yukarıdaki hikmetten de anlaşıldığı gibi kulların cennete girmesi için öncelikle günahlarına tevbe etmeleri gerekmektedir. Ona göre Allah'ın kulun günahlarını affetmesi için, kulun tevbe etmesi şarttır:

*Yüzbin günah işledin, Ben bilemedin;
Tevbe kılıp, dergâhına gelemedin;
Himmat kılıp, iyi dua alamadın;
Günahlardan seni ne diye
kurtarıversin?⁽⁶⁸⁾*

Tevbe eden kullara Allah'ın bol ikramı ve nimetleri olduğunu anlatır;

*Namaz, oruç, tevbe üzre varanlara,
Hak yoluna girip ayak koyanlara,
Bu tevbeyle âhirete varanlara
Bağışlanmış kullar ile sohbeti var⁽⁶⁹⁾*

H- Ahmed Yesevi'de Sema Anlayışı

Tasavvuf terminolojisinde; a) ilahi dinleme veya makam ve nağme ile okunan dini metinleri dinleme, b) dinlenen dini musikinin tesiriyle devran edip, dönme anlamlarına gelen⁽⁷⁰⁾ **sema** genel bir tanımla; tarikat müntesiplerinin cezbe haliyle ayakta zikretmeleri yerinde kullanılan bir tabirdir⁽⁷¹⁾. Zamanla sema denilince, özelde mevlevilerin yaptığı ayin akla gelmeye başladı⁽⁷²⁾. Diğer tarikatlarda da ayakta zikir yapıldığı halde buna sema değil, **devran** veya **zikir** adı verilmiştir⁽⁷³⁾.

Bu mesele tarih boyunca medrese ve tekke kavgalarının ana konularından biri olmuş ve her iki tarafta mesele üzerinde uzlaşma noktalarını pek iyi tetkik etme-

(65) Hucvurî, *Keşfu'l-Mahcub*, Haz. Süleyman Uludağ, s. 429, İstanbul 1982; Suhreverdî, *Avarifu'l-Maarif*, Çev: Kamîl Yılmaz-İrfan Gündüz, s. 592, İstanbul 1990; Es-Serrâc, *el-Luma'*, s. 68, Mısır 1960,

(66) Suhreverdî, *Avarif*, s. 147.

(67) Eraslan, *Divan-ı Hikmet*, s. 147.

(68) a.g.e., s. 141.

(69) a.g.e., s. 147.

(70) Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 422, İstanbul. 1992.

(71) M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III, s. 162, İstanbul 1972.

(72) Mahir İz, *Tasavvuf*, s. 150, İstanbul 1990,

(73) Pakalın, a.g.e., c. III, s. 162.

mişlerdir⁽⁷⁴⁾. Ancak bu konuda sûfîler de kendi aralarında farklı görüşler ileri sürmüşler ve bu konu teorik tasavvuf kitaplarından ilk dönemden itibaren yer alagelmıştır. Erken devir tasavvufî kaynaklardan Kitâbul-Luma'da konunun detaylı ele alınması⁽⁷⁵⁾ meselenin tasavvufun doğuş dönemine kadar uzandığını gösterir. Zunnûn-i Mısırî "**Sema haktan gelen bir variddir**"⁽⁷⁶⁾ demiştir.

Bu şekilde, tasavvuf literatürüne girmiş olan sema'ı, Ahmed Yesevî'de de görüyoruz. Yesevîlik tarikatının cehri tarikatlardan olması da⁽⁷⁷⁾ bunu te'yid etmektedir. Ayrıca Ahmed Yesevî hikmetlerinde sema'ı ele almış, sema ile raksı birlikte zikretmiştir⁽⁷⁸⁾. Buradan sema ile okunan ilahi veya hikmeti, raks ile de hareket halinde yapılan zikri anlıyoruz.

Ahmed Yesevî, sema ve raksın samimiyet istediğini, gösteriş için yapılan sema'nın faydadan çok zararlı olacağını söyler:

Kendinden geçmeden raks ve sema kılmak hata;

Sübhân Rabbim ona, ihsan kılmaz ata;

Taat kılsa, gönülleri kılmaz safa;

Riya kılıp raks ve sema kıldı dostlar⁽⁷⁹⁾.

Kendinden geçmeden yapılan raksın kişiye ıstırap vereceğini açıkça ifade eder.

Kendinden geçmeden raks eylese, Allah bizar;

Sema'ndan yer tepinip çeker azar;

Dua kılayım, göstermesin ona didar,

Dinden geçip raks ve sema kıldı

dostlar⁽⁸⁰⁾

Buradan anlaşıldığı gibi Ahmed Yesevî gösteriş için raks ve sema yapmaya kalkana beddua eder. Çünkü ona göre sema hassas bir meseledir. Sûfînin sema yapması vecd haline bağlıdır. Ahmed Yesevî'ye göre samimi olarak yapılan raks ve sema'nın dünyayı ve dünyalık herşeyi unutturacak derecede bir zevk verdiğini anlıyoruz:

*Muhabbetin kadehinden içip raksederek
Divanelik makamına girdi dostlar.*

*Aç ve tokluk, kazanç, ziyan hiç bilmeyen
Sermest olup raks ve sema kıldı dostlar.*

*Raks ve sema kılanlara dünya haram
Ehl-i iyal, evden, barktan geçti tamam;
Seher vakti Hakk'a sığınıp ağlar*

müdam

*Ondan sonra raks ve sema kıldı dostlar
(81).*

Ahmed Yesevî taklit ile sema kılanların Cehennemlik olduklarını söyleyerek, sema'nın ciddiyet ve ihlas istediğini belirtir. Gerçekten raks ve sema yapan sufinin ise, Hakk'ı bulduğunu ve bu derece istifade ettiğini anlatır:

Kul Hâce Ahmed, raks ve sema

kılmayanlar,

*Taklit ile sema kılsa, cehennemde
yanar.*

Bu rivayet gizli idi, söylesem, onlar

*Hakkı Bulup, raks ve sema kıldı dostlar
(82).*

Ahmed Yesevî Türkler arasında tasavvufun yayılmasında öncü olduğu gibi,

(74) İz, a.g.e., s. 155.

(75) Es-Serrâc. Kitâbu'l-luma, s. 342.

(76) Hucvurî, Keşfu'l-Mahcûb, s. 558.

(77) Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 89.

(78) Eraslan, Divan, s. 177.

(79) Aynı yer.

(80) Aynı yer.

(81) Aynı yer.

(82) Eraslan, Divan, s. 179.

zikir, sema, raks gibi tasavvufî anlayışlarıyla da kendinden sonraki tasavvufî akımlara etki etmiştir. Gerçekten Anadolu'da rağbet görmüş mevlevilik, rıfailik ve kadiriilik gibi tarikatlarda sema ve cehrî zikir esas alınmıştır. Ünlü seyyah İbn-i Battuda seyahatnamesinde rakederek ateşe giren ve ateş yiyen, garip haller gösteren bir deriş grubuna rastgeldiğini kaydeder⁽⁸³⁾. Buradan da anlıyoruz ki, o dönemde bu anlayışın motifleri Anadolu'da görülmeye ve yayılmaya başlamıştı.

III- HOCA AHMED YESEVÎ'NİN HALİFELERİ VE TARİKATI

Ahmed Yesevî'nin dünyanın dört bir yanından gelmiş müridleri vardı. Bunun yanında irşat ve ruhsatları ile çeşitli beldelelere gönderdiği halifeleri de vardır. Onun başlıca halifeleri şunlardır; Sûfî Muhammed Danişmend Zernukî, Süleyman Hakim Ata, Baba Maçın, Emir Ali Hakim, Hasan Bulganî, İmam Mergazî, Şeyh Osman Mağribî⁽⁸⁴⁾.

Hoca Ahmed Yesevî'nin en önemli halifelerinden biri olan İmam Mervezî zamanının en tanınmış âlim müderrisiydi. İmam Mervezî önceleri Ahmed Yesevî hakkında olumsuz düşünürken, sonradan yaptığı araştırma neticesinde, onun şeriatın emir ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı bir sûfî olduğuna kanaat getirince, intisab etti⁽⁸⁵⁾.

Ahmed Yesevî, İmam Mervezî'yi diğer beş halifesiyle birlikte Horasan halkını da-

vete gönderdi. Bunlar Şeyh Muhammed Bağdadî, Seyfeddinül Baharzî, Şeyh Kemalelî's-Şeybanî, Şeyh Sadeddin, Şeyh Bahaeddin'dir⁽⁸⁶⁾.

Ahmed Yesevî'nin ilk halifesi Arslan Babanın oğlu Mansur Ata'dır. Mansur'dan sonra yerine oğlu Abdülmelik Ata, ondan sonra da onun oğlu Tâc-Hoca geçmiştir ki, bu meşhur Zengi Ata'nın babasıdır⁽⁸⁷⁾.

Ahmed Yesevî'nin Türkler arasında en tanınmış halifesi olarak Süleyman Hakim Ata'yı gösterebiliriz. Hakim Ata, Harezm'de oturarak etrafındaki halkı irşad ile meşgul olurdu. Ahmed Yesevî'nin diğer halifelerinden önce öldü ise de, fazlaca hizmet ettiği için, tarikata mensup müridlerin çoğunluğu onun etrafında toplandı⁽⁸⁸⁾.

Hakim Ata'nın birçok halifesi arasında en tanınmış olanı Zengi Ata, Taşkent'te irşada görevliydi⁽⁸⁹⁾.

Yesevîye silsilesi, özellikle Zengi Ata'nın iki müridinden, Seyyid Ata ile Sadr Ata'dan gelir⁽⁹⁰⁾. Diğer bir kaynakta da Ahmed Yesevî'nin önde gelen halifeleri şöyle kaydedilir: Süleyman Hakim Ata, Baba Maçın, Emir Ali Hakîm, Hasan Bulganî, İmam Mervezî, Şeyh Osman Magribî, Sûfî Muhammed Danişmend, Şeyh Muhammed Bağdâdi, Seyfeddin El Baharzi, Şeyh Kemaleddin eş-Şeybanî, Şeyh Sadeddin, Şeyh Bahaeddin'dir⁽⁹¹⁾. Ayrıca Rum (Anadolu) diyarında, Avşar Baba, Pir Dede, Kademli Baba Sultan, Geyikli Baba, Abdal Musa, Unkapanı'nda medfun Horoz-

(83) İbn-i Battuda, *Seyahatname*, c. I, s. 197, Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 174.

(84) Köprülü, a.g.e., s. 27.

(85) Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, ss. 28-29.

(86) Molla Cami, *Nefahatü'l-Üns Tercemesi*, Ter: Lamî Çelebi, ss. 487-488, İstanbul 1270.

(87) Mevlanâ Ali bin Hüseyin, *Reşahat Tercümesi*, s. 11, İstanbul 1978.

(88) a.g.e., s. 16.

(89) Köprülü, a.g.e., s. 77.

(90) Köprülü, a.g.e., s. 82.

(91) Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, c. I, s. 392.

lu Dede meşhur halifelerindendir⁽⁹²⁾.

VI- YESEVİLİK'TEN GELEN TARİKATLAR

Sulûk silsileri açısından Hoca Ahmed Yesevî'ye mensup bulunan tarikatlar başlıca ikidir: Nakşbendiye ve Bektaşîye'dir. Nakşbendiliğin, Ahmed Yesevî ile alakalı sayılması tarikatın piri Hoca Bahaeddin Naşkbend lakabıyla tanınmış Muhammed bin Muhammedü'l-Buhari'nin Yesevî şeyhlerinden "Kasam Şeyh" ve Halil Ata ile bir müddet beraber bulunarak onlardan feyz almasından dolayıdır⁽⁹³⁾.

Hakikatte, Hoca Bahaeddin Nakşbend manevî terbiyesini Hoca Abdulhâlık Gucduvanî'den almıştır; bu sebeple onu Hâceğân silsilesinden saymak hiç de yanlış olmaz⁽⁹⁴⁾. Yesevîlik bir cihetten Kasam Şeyh ve Halil Ata vasıtasıyla Yesevîlik te-sirinde kaldığı gibi, diğer taraftan da, Hoca Abdulhalik Guçduvânî'nin, Ahmed Yesevî'den sonra Yûsuf Hamedâni'nin halifesi olması İtibariyle Yesevîlikle benzerlik gösterir.

Hoca Bahaeddin'den sonra Nakşbendîlik-Mâveraünnehir ve Horasan Türkleri arasında çok yayılmıştır. Netice olarak Naşkbendilik esas itibariyle Yesevîlikten neş'et etmiş ve umumi hatları itibariyle pek farklı olmamıştır.

Ahmed Yesevî'den gelen ikinci büyük tarikat Bektâşîliktir⁽⁹⁵⁾. Bektaşî menkabe-lerinde Hacı Bektaş Veli'nin Ahmed Yese-

vî'nin doğrudan müridi olduğu şeklinde bir anlayışın yanlışlığına merhum Köprülü dikkat çekmiştir⁽⁹⁶⁾. Çünkü Hoca Ahmed Yesevî'nin H. 562/M. 1166-67'de, Hacı Bektaş Veli'nin H. 738/M. 1337-38'de vefat ettikleri gözönüne alınırsa, Hacı Bektaş Veli'nin, Ahmed Yesevî'nin, doğrudan doğruya müridi olması tarihi yönden mümkün olmamaktadır. Normalde ortalama insan ömrü dikkate alındığında arada en az üç kuşağın olması gerekir. Diğer taraftan Osmanlı Devletinin kuruluş dönemindeki sûfî ve şeyhlerden bahseden kaynaklarda, Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş'ın doğrudan görüşüklerine dair bir bilginin olmaması⁽⁹⁷⁾ da bu görüşü destekler mahiyettedir.

Bektâşî silsilesinde Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş Veli arasında Lokman Perende ismi geçmektedir⁽⁹⁸⁾. Bektâşî tarikatı silsilesinde Ahmed Yesevî'ye yer verilir ve Bektâşîliğin Yesevîlikten doğmuş bir tarikat olduğu kabul edilir⁽⁹⁹⁾. Ancak Köprülü "Ahmed Yesevî'den gelen ikinci büyük tarikat Bektâşîlik'tir" ifadesini kullandıktan sonra,⁽¹⁰⁰⁾ hemen akabinde "Bektâşîlik'le Yesevî'lik arasında hiç bir hakiki bağ mevcut değildir" diyerek⁽¹⁰¹⁾ çelişkili burduruma düşer.

Kanaatimizce hem Yesevîlik hem de Bektâşîlikte tarikat dili olarak Türkçe'nin kullanılması, diğer taraftan Osmanlı Devleti gibi Sünnî İslamın resmî savunuculuğunu üstlenmiş bir devlet içerisinde Bektâşîliğin rağbet görmesi ve uzun yıllar destek alma-

(92) Aynı yer.

(93) Nefahât Tercemesi, ss. 416-417; Köprülü, a.g.e., s. 92.

(94) Hasan Lütfî Şuhud, İslam Tasavvufun'da Hâceğân Hanedanı, s. 35, İstanbul, 1992; Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 93.

(95) Köprülü, a.g.e., s. 93.

(96) Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 39.

(97) Mecdi Efendi, Şakayık-ı Numaniye Tercemesi, s. 44, İstanbul 1270.

(98) Abdulkadir Sezgin, Hacı Bektaş Veli ve Bektaşîlik, s. 86, İstanbul 1991.

(99) Hüseyin Vassaf, Sefine, s. 391.

(100) Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s. 93.

(101) a.g.e., s. 95.

sı, Bektâşîliğin Yesevîlikten kaynaklandığı fikrini destekler görünmektedir.

V- SONUÇ

Ahmed Yesevî'nin, tasavvuf tarihindeki önemi; İslamiyetin Türkler arasında yayılmaya başladığı bir dönemde, Türkler arasında ilk defa bir tasavvuf ekolü vücuda getirerek asırlarca ve günümüze kadar gönüllerde hüküm sürmesindedir.

Diğer taraftan Ahmed Yesevî'nin kurmuş olduğu Yesevîlik bir Türk tarafından Türklar arasında kurulmuş ve yayılmış ilk tarikat olması yönüyle önemli bir yeri haizdir.

Ahmed Yesevî'nin halka inmesine neden olan en büyük etken hiç şüphesiz ki, halkın anlayacağı dilde didaktik mahiyette söylediği "**hikmet**"leridir.

Ahmed Yesevî hayatı boyunca Kur'an ve Sünnete bağlı kalmış ve Türklere İslamiyeti sevdirmek için elinden geleni yapmıştır. Ahmed Yesevî'nin şeriat ve tarikatı kolayca te'lif etmesi, bu anlayışın tasavvufa etki etmesinde ve daha sonra Türkler arasında ortaya çıkan tarikatlar üzerinde etkili

olmasına başlıca neden olmuştur.

Görüldüğü gibi, Türk tasavvuf tarihinin iyi bilinmesi, Ahmed Yesevî'nin iyi anlaşılmasına bağlıdır. Konu içerisinde de ele aldığımız gibi, yüzyıllarca Türk irfanına damgasını vurmuş olan Bektâşîlik ve İslamın halk arasında canlı kalmasını sağlayan Nakşbendilik'in Yesevîlik'ten kaynaklanmış olması, Ahmed Yesevî'nin önemini belirtmesi açısından oldukça önemlidir.

Ayrıca, Ahmed Yesevî'nin divanında daha sonra Mevlâna ve Yûnus'ta hakim olan ilahi aşk teması ve yoğunluğu aynen mevcuttur. Yazmış olduğu hikmetlerin hemen hepsinde hakim olan ana tema aşktır. Bu yönüyle Ahmed Yesevî'nin daha sonra gelen Mevlâna ve Yunus Emre'ye etki ettiğini söylemek pek büyük bir iddia sayılmasa gerektir.

Kısaca, Ahmed Yesevî Türkler arasında tasavvuf kanalıyla İslâmiyeti yaymış ve sevdirmiştir. Bununla beraber Türk tasavvufunun ilk ve en etkili sûfisi olarak yüzyıllarca Türk irfan ve gönül alemine etki etmiş ve günümüze kadar gelebilmiştir.